

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

ชาตินิยม เป็นความหมายของความชื่นชมในความยิ่งใหญ่ ความเจริญรุ่งเรืองของชาติ รักความเป็นเอกราชของชาติ รักเอกลักษณ์และวัฒนธรรมของชาติ หรือมีความเป็นเชื้อชาตินิยม หมายถึง การเชื่อมั่นในเชื้อชาติที่บริสุทธิ์ของตน ภูมิใจในเชื้อชาติเผ่าพันธุ์ และขยายตัวไปถึงระดับการเห็นชนชาติของตนดีกว่าชนชาติอื่น นำไปสู่การปกป้อง เรียกร้อง จนถึงเอาหัวเอาเปรียบในกลุ่มสังคมของตน กลายเป็นลัทธิคัลลิ่งชาติ (ราม วัชรประดิษฐ์, 2539)

ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ลัทธิชาตินิยม หมายถึง การรักชาติ การรักดีต่อประเทศชาติและหมู่ชนที่มีชาติพันธุ์เดียวกับตน เป็นการแสดงออกหรือการปฏิบัติตนในชาติ โดยส่วนตนหรือส่วนรวม เพื่อแสดงพลังต่อต้านศัตรูของชาติ รักษาอำนาจอธิปไตย และเกียรติภูมิของชาติ ตลอดจนความปรารถนาจะให้ความช่วยเหลือและต้อนรับบุคคลในหมู่ชนชาติเดียวกัน การเสียสละทรัพย์สิน แรงงาน สติปัญญา และชีวิตเพื่อเป็นชาติพลี (ไพฑูริย์ เจ๊ะแะ, 2522)

ลักษณะในทางพื้นฐานของความเข้าใจและความรู้สึกของคนในเรื่องชาตินิยมนี้ สามารถแยกความสำคัญและความหมายของคำว่า "ชาตินิยม" ออกเป็น 2 นัยคือ ความหมายในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเมือง คือส่วนที่เกิดเป็นความรักชาติบ้านเมือง และการป้องกันประเทศ ส่วนอีกนัยหนึ่งเป็นความหมายในแง่เศรษฐกิจ นั่นคือ พยายามสร้างชาติให้มีกำลังแข็งแรง และเจริญมั่งคั่ง โดยผลิตรวม ดังนั้น คำนิยามของคำว่า "ชาตินิยม" จึงมีความหมายแตกต่างกันออกไป แต่เป้าหมายมีลักษณะเหมือนกัน คือ เน้นความสำคัญของชาติเหนือสิ่งอื่นใด

ในทัศนะของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว การที่ประเทศจะมีความเจริญก้าวหน้าทัดเทียมนานาชาตินั้น ประชาชนต้องมีอุดมการณ์เพื่อเป็นพลังช่วยกระตุ้นให้ประชาชนกระทำการต่างๆ เพื่อความก้าวหน้า (มีทนา เกษกมล, 2519) ทรงสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมอันประกอบด้วยความรักชาติ ความจงรักภักดีต่อพระมหากษัตริย์ และความยึดมั่นในพระพุทธศาสนา ซึ่งได้ทรงรับแนวพระราชดำรินี้มาจากคำขวัญที่ชาวอังกฤษยึดถือคือ "God, King and Country" (Stephen Green, 1970)

ส่วนในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม (2481-2487 และ 2491-2500) นั้น ได้ใช้ประโยชน์จากแนวคิดชาตินิยมเพื่อสร้างความชอบธรรมและและความมั่นคงให้กับอำนาจทางการเมืองของกลุ่มตน แม้ว่าจะยังมีข้อโต้แย้งเกี่ยวกับระบบคิดและเหตุผลเบื้องหลัง กระบวนการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แต่สิ่งที่สามารถสรุปได้ชัดเจนก็คือ จุดมุ่งหมายของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นจุดมุ่งหมายเดียวกับของคณะราษฎร ที่ต้องการย้ายศูนย์กลางอำนาจจากราชสำนัก มาสู่ "รัฐบาลของสามัญชน" ดังนั้น "ชาติ" ของจอมพล ป. พิบูลสงคราม จึงหมายถึง "รัฐชาติ" (Nation-state) ไม่ใช่ "ราชสำนัก" หรือ "กษัตริย์" ดังในลัทธิชาตินิยม ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และคณะ, 2540)

ตลอดรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้ทรงใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม เช่นเดียวกับในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ทำการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ด้วยเช่นกัน

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น หนังสือพิมพ์ที่ดูจะมีบทบาทสำคัญและเป็นตัวแทนของหนังสือพิมพ์ในยุคนี้ได้เป็นอย่างดีมากที่สุดคือ หนังสือพิมพ์ "ไทย" "สยามออบเซอร์เวอร์" "กรุงเทพเดลิเมล์" และ "จีนในสยามวารศัพท์"

ส่วนในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม หนังสือพิมพ์ที่มีบทบาทสำคัญได้แก่ ประชาชาติ สุภาพบุรุษ-ประชามิตร ประมวลวณ และนิกร ในช่วงที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรก (พ.ศ. 2481-2487) และ อรรมาธิปัตย์ สยามรัฐ พิมพ์ไทย และเกียรติศักดิ์ ในช่วงที่จอมพล ป. เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่สอง (พ.ศ. 2491-2500)

โดยผู้วิจัยได้ให้ประวัติและภูมิหลังของหนังสือพิมพ์แต่ละชื่อฉบับเอาไว้แล้ว ในส่วนของ การวิเคราะห์ข้อมูล (บทที่ 4) เพื่อที่จะสะท้อนให้เห็นภาพของการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในแต่ละยุค ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น เพราะการที่หนังสือพิมพ์แต่ละชื่อฉบับ มีเจ้าของ บรรณาธิการ และภูมิหลังที่แตกต่างกัน ย่อมทำให้ความคิดเห็น และเสรีภาพในการนำเสนอมีความแตกต่างกันไปด้วย ตัวอย่างเช่น หนังสือพิมพ์ไทย และสยามออบเซอร์เวอร์ เป็นของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เนื้อหาที่นำเสนอก็ย่อมเน้นหนักไปในทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมแนวเดียวกับผู้นำประเทศ (รัชกาลที่ 6) หรือ การที่สยามรัฐ นำเสนอเนื้อหาชาตินิยมโดยเน้นสถาบันพระมหากษัตริย์ ก็เนื่องมาจากการที่ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช ผู้เป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ ให้ความสำคัญกับสถาบันพระมหากษัตริย์ และมีแนวคิดกษัตริย์นิยม นั่นเอง

สรุปผลการวิจัย

จากการรวบรวมและวิเคราะห์เนื้อหาการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ทั้ง 12 ชื่อฉบับ ดังที่กล่าวไว้แล้วในบทของการวิเคราะห์ข้อมูล (บทที่ 4) นั้น สามารถสรุปผลการวิจัย ออกได้ตามประเด็นต่างๆ ดังนี้

(1) ผลกระทบของบริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ที่มีผลต่อการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การที่ประเทศไทยต้องเข้าสู่ สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง , ภัยการเมืองจากอารยะชาติตะวันตก , ภัยจากชนกลุ่มน้อยชาวจีนใน ประเทศไทย ที่มามีอิทธิพลต่อสภาพสังคม และเศรษฐกิจของไทย รวมไปถึงความต้องการ เปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นประชาธิปไตยของชนชั้น ปัญญาชนในประเทศไทย ดังที่ได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 4 นั้น จัดว่าเป็นบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่สำคัญ ที่ทำให้ผู้นำประเทศในเวลานั้น(พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้า เจ้าอยู่หัว) เกิดความคิดที่ปลูกฝังความรักชาติให้เกิดขึ้นในหมู่พสกนิกรของพระองค์

ในขณะที่ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่หนึ่ง นั้น การเข้าร่วม สงครามโลกครั้งที่สอง , ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำ , ปัญหาความสัมพันธ์กับอารยะประเทศ รวมไปถึง บทเรียนที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้รับจากประชาชนในกรณีการเรียกร้องดินแดนคืนจาก ฝรั่งเศสนั้น ล้วนแล้วแต่เป็นสาเหตุให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม มองเห็นความสำคัญในการที่จะทำ การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมขึ้นในหมู่ประชาชนชาวไทย

เรื่อยไปจนถึงในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่สอง ปัญหาการ เมืองภายในประเทศที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนทางการเมืองอยู่ ตลอดเวลา ผวนวกกับภัยคอมมิวนิสต์ที่รุกรานมาจากนอกประเทศนั้น ถือเป็นสาเหตุหลักที่มีผล กระทบทำให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม ดำเนินการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมอีกครั้งหนึ่ง

ลักษณะที่คล้ายคลึงกันของแต่ละสมัยคือ จะมีการเกิดสงครามเกิดขึ้นทุกครั้ง นับตั้งแต่ สงครามโลกครั้งที่หนึ่งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มาถึงสงครามโลกครั้งที่ สองในสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่หนึ่ง เรื่อยมาจนสงครามเกาหลี สงครามต่อต้าน

คอมมิวนิสต์ ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า ในแต่ละรัฐบาลนั้น มีความคล้ายคลึงกันในเรื่องของการพยายามปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในหมู่ประชาชนในช่วงที่บ้านเมืองเกิดวิกฤติ เกิดความไม่แน่นอน เพื่อให้ประชาชนเข้าใจถึงการต้องเข้าร่วมสงครามแต่ละครั้งของประเทศ และช่วยกันปกป้องรักษาความเป็นชาติไทยเอาไว้ตราบนานเท่านาน

หลักฐานที่สนับสนุนข้อความดังกล่าวข้างต้น ได้แก่ การที่รัฐบาลแต่ละรัฐบาลนั้น ทำการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมมากที่สุดในช่วงระหว่างเวลาสงคราม โดยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือพิมพ์ที่มีการนำเสนอเนื้อหาชาตินิยมมากที่สุดในปี พ.ศ. 2458 ถึงปี พ.ศ. 2460 ซึ่งเป็นช่วงระหว่างเริ่มสงครามโลก เรื่อยมาจนถึงเมื่อพระองค์ทรงประกาศเข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตรในปี พ.ศ. 2460 การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในเวลาดังกล่าว ก็เพื่อให้พสกนิกรของพระองค์เห็นด้วยกับการเข้าร่วมสงครามครั้งนี้ของพระองค์ และทรงเน้นว่าเป็นการทำเพื่อชาติไทยเป็นสำคัญ

ส่วนในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่หนึ่งนั้น เนื้อหาชาตินิยมถูกพบมากที่สุดในปี พ.ศ. 2487 ซึ่งเป็นช่วงระหว่างเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่สอง และในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่สองนั้น เนื้อหาชาตินิยมถูกพบมากในปี พ.ศ. 2496-2497 ซึ่งเป็นช่วงที่ไทยเข้าร่วมรบในสงครามเกาหลี ซึ่งจัดว่าเป็นสงครามพิเศษ เพื่อต่อต้านคอมมิวนิสต์

จากที่กล่าวมาทั้งหมด แสดงให้เห็นว่า บริบททางการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ในแต่ละยุคสมัยล้วนแล้วแต่มีผลกระทบต่อการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมทั้งสิ้น และการเกิดสงครามดูจะเป็นขบวนการสำคัญมากที่สุด ที่ทำให้ผู้นำประเทศในแต่ละสมัย รู้สึกถึงความไม่แน่นอน ไม่มั่นคงของประเทศ จนต้องทำการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมขึ้นในหมู่ประชาชน เพื่อความคงอยู่ของประเทศไทย

(2) เป้าหมายของการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม

การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในทั้งสองรัฐบาลมีวัตถุประสงค์เดียวกันคือ เพื่อคงสภาพเดิมของสังคมไทยเอาไว้ (คิดเป็น 54.73% 52.96% และ 50.76% ตามลำดับ) แต่การคงสภาพเดิมของสังคมในทั้งสองรัฐบาลนี้ กลับมีนิยามที่แตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม และตัวผู้นำประเทศในสมัยนั้น

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว สถานภาพทางการเมืองการปกครองของพระองค์ไม่สู้มั่นคงนัก ความต้องการเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครอง กบฏ ร.ศ. 130 สงครามโลกครั้งที่หนึ่ง หรือแม้แต่ปัญหาชนกลุ่มน้อยชาวจีนในประเทศไทย ล้วนแล้วแต่เป็นแรงผลักดันให้พระองค์ต้องทำการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมทั้งสิ้น

การคงสภาพเดิมในรัชสมัยของพระองค์จึงหมายถึง การคงไว้ซึ่งสถาบันชาติ (51.95 %) และสถาบันกษัตริย์ (15.23%) เนื่องจากพระองค์ต้องการให้พลนิกรของพระองค์ได้ทราบถึงความสำคัญของชาติที่ต้องคงไว้ซึ่งสถาบันพระมหากษัตริย์ ถ้าชาติผู้นำของชาติคือพระมหากษัตริย์ไป ชาติก็ไม่สามารถดำรงอยู่ได้เช่นกัน โดยสิ่งที่พระองค์ยกมาเป็นตัวอย่างอยู่เสมอก็คือ การเปลี่ยนแปลงการปกครองในประเทศจีน โดยกล่าวเตือนว่า ประเทศไทยยังไม่สมควรเปลี่ยนแปลงระบอบการปกครองในช่วงเวลานี้ (ดูรายละเอียดใน ไทย 13 กันยายน 2456, หน้า 69)

ในขณะที่การคงสภาพเดิมในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่หนึ่ง หมายถึง การคงไว้ซึ่งสถาบันชาติ (39.53%) ผู้นำประเทศ (14.53%) และวัฒนธรรม (15.69%) และในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามครั้งที่สอง หมายถึง การคงไว้ซึ่งสถาบันชาติ (51.36%) ศาสนา (8.74%) และผู้นำประเทศ (7.65%)

ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ การปกครองในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นการปกครองระบอบประชาธิปไตยกึ่งเผด็จการ สภาพการณ์ในสมัยนั้นเกิดความไม่มั่นคงขึ้นบ่อยครั้ง ไม่ว่าจะ เป็นสงครามโลกครั้งที่สอง สงครามประชาชน สงครามต่อต้านคอมมิวนิสต์ สงครามเกาหลี ฯลฯ ประกอบกับสภาพทางเศรษฐกิจที่ตกต่ำ ผิดเคืองมากขึ้นทุกวันในช่วงเวลาดังกล่าว ล้วนเป็นสาเหตุสำคัญให้จอมพล ป. พิบูลสงคราม นำมาใช้กล่าวอ้างในการขอร้องแกมบังคับให้ หนังสือพิมพ์สนับสนุนนโยบายชาตินิยม และสนับสนุนตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม เองได้ทั้งสิ้น

และถึงแม้การมุ่งเน้นให้ความสำคัญกับสถาบันของรัฐบาลในแต่ละสมัยจะแตกต่างกัน แต่ก็มีได้หมายถึงว่า การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในสองรัฐบาลนี้ จะให้ภาพที่แตกต่างกันนัก เพราะ ในขณะที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นให้พลนิกรของพระองค์เห็นความสำคัญของสถาบันพระมหากษัตริย์และเชื่อมั่นในการนำประเทศของพระองค์ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็แสดงออกในลักษณะเดียวกันคือ มุ่งเน้นให้ประชาชนเห็นความสำคัญของตัวผู้นำ และ เชื่อมั่นในการนำประเทศของผู้นำ

ลักษณะดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสำคัญของสถาบันผู้นำประเทศในแต่ละสมัย ไม่ว่าจะ
จะเป็นพระมหากษัตริย์ในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎ
เกล้าเจ้าอยู่หัว หรือนายกรัฐมนตรีในระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยกึ่งเผด็จการ ในสมัย
จอมพล ป. พิบูลสงครามก็ตาม

และเมื่อนำเนื้อหาชาตินิยมที่มุ่งนำเสนอในแต่ละสมัย มาผนวกกับความต้องการคงสภาพ
เดิมของสังคมเอาไว้ ของผู้นำประเทศในแต่ละสมัยนั้น สามารถสรุปให้เห็นภาพของเป้าหมายใน
การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมได้ว่า ผู้นำประเทศในแต่ละสมัยนั้น ทำการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมโดยนำ
ไปสัมพันธ์กับการรักษา Status Quo ซึ่งหมายถึง การต้องการรักษาความเชื่อเดิม สถานะเดิมที่มี
อยู่ในสังคมเอาไว้ ไม่ต้องการให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้น และการที่ผู้นำของประเทศทำการปลูกฝัง
ลัทธิชาตินิยมในหมู่ประชาชนนั้น ก็แสดงให้เห็นความพยายามของผู้นำ ในการพาชาติให้รอดพ้น
จากภัยจากรอบด้าน ไม่ว่าจะเป็นแนวความคิดจากตะวันตก ปัญหาเศรษฐกิจที่ก่อขึ้นโดยชาวจีน
และความพยายามเหล่านั้น ก็เพื่อรักษาสถานภาพเดิมของสังคมเอาไว้นั่นเอง

(3) ความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดต่างๆที่นำมาใช้ในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏการสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ
เพื่อเป็นศูนย์รวมจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความเป็นหมู่เหล่า และเพื่อ
ให้คนไทยเกิดแรงบันดาลใจให้เกิดความสามัคคี ความเสียสละ และความเป็นพลเมืองดี อันเป็น
ทางนำไปสู่การสร้างชาติให้เจริญทัดเทียมนานาประเทศ เช่น การประดิษฐ์ธงไตรรงค์ การจัดตั้ง
กองเสือป่า เป็นต้น (รวม วัชรประดิษฐ์, 2539)

ลักษณะดังกล่าว เป็นการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดต่างๆที่นำมาใช้ใน
การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ได้เป็นอย่างดี เพราะการสร้างสัญลักษณ์ดังกล่าว ก็
เพื่อให้สังคมโลกรับทราบในความคงอยู่ของประเทศไทย แนวคิดชาตินิยม กษัตริย์นิยม ศาสนา
นิยม จึงถูกจับมาประสานกันในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในรัชสมัยของพระองค์

ซึ่งแนวคิดที่นำมาใช้จะแตกต่างจากในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม แนวคิดชาต
นิยม (20.65%) จะถูกนำมาสัมพันธ์กับ แนวคิดผู้นำนิยม (15.33 %) และทหารนิยม (14.72%)
เพื่อใช้ในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์

จะเห็นได้ว่าลัทธิชาตินิยมเน้นสนับสนุนการมีอำนาจของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในลักษณะที่สอดคล้องกับลัทธิทหารนิยม โดยเน้นถึงความสำคัญของทหารที่จะช่วยป้องกันประเทศ ในภาวะสงคราม ทุกคนจะต้องช่วยกันป้องกันประเทศชาติ และในขณะเดียวกัน การเรียกร้องดินแดนอินโดจีนคืนจากฝรั่งเศส ทำให้ความสำคัญของทหารมีมากขึ้นกว่าที่เป็นมาในอดีต และเป็นสิ่งที่จะช่วยเสริมสร้างอำนาจทางการเมืองของจอมพล ป. พิบูลสงคราม เสริมสร้างความชอบธรรมในการปกครองที่เน้นตัวผู้นำและทหาร

ซึ่งแนวคิดชาตินิยม ทหารนิยม และผู้นำนิยม ถูกนำกลับมาใช้อีกครั้งในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่สอง แต่เป็นที่น่าสังเกตว่า มีเพียงธรรมาธิปไตย ที่เป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลเพียงฉบับเดียวเท่านั้น ที่เน้นแนวความคิดดังกล่าว ลักษณะเช่นนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ความสำคัญของทหาร และผู้นำประเทศ ย่อมน้อยลงและใช้ไม่ได้ผลแล้วในยุคนั้น

จากความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดต่างๆดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างลัทธิชาตินิยมกับอำนาจและทหาร ได้อย่างชัดเจน ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงเน้นที่สถาบันพระมหากษัตริย์ เน้นให้พลนิกรเชื่อมั่นในการนำประเทศของพระองค์ เน้นให้สละชีพออกรบเพื่อชาติ และเน้นให้มีความรักความสามัคคี เพื่อปกป้องชาติ การจัดตั้งกองเสือป่าขึ้น ก็ด้วยเหตุผลดังกล่าวทั้งสิ้น

เช่นเดียวกับในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ตลอดเวลาที่ท่านเข้ารับบริหารประเทศนั้น ท่านเน้นย้ำที่ความเป็นทหาร การสละชีพออกรบเพื่อชาติ และเน้นให้เชื่อมั่นในการนำประเทศของท่านผู้นำ เช่นเดียวกับที่พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงเน้นย้ำมาตลอดรัชสมัยของพระองค์

ซึ่งโดยสรุปแล้ว จะเห็นได้ว่า แนวคิดต่างๆที่นำมาสัมพันธ์กันในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมทั้งหมดนั้น ออกมาในลักษณะเดียวกัน การเน้นย้ำในอำนาจกษัตริย์ อำนาจของผู้นำ และความมั่นคงทางทหาร นั้น ก็แสดงให้เห็นสัญลักษณ์สำคัญของการสร้างชาติว่าเป็นการเน้นที่ความสำคัญของนักรบ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า แม้แนวคิดหรือการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม จะแสดงออกในลักษณะที่แตกต่างกัน แต่ความเป็นจริงแล้วก็มีความต้องการในลักษณะเดียวกันในทุกยุคสมัยคือ เพื่อให้เห็นความสำคัญของสถานะเดิมๆในสังคมนั่นเอง

(4) บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม

บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นไปในลักษณะของการแสดงความคิดเห็นมากที่สุด (60.10%) เนื่องจากหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าวมีเสรีภาพเป็นอย่างมาก เมื่อนักหนังสือพิมพ์ และประชาชนทั่วไปได้อ่านบทความใดๆแล้ว ก็สามารถทำการเขียนบทความ หรือจดหมายมาลงตีพิมพ์เพื่อวิพากษ์วิจารณ์ประเด็นต่างๆเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยม ทำให้ความคิดเห็นในช่วงนี้หลากหลาย ประชาชนและนักหนังสือพิมพ์มีอิสระ และไม่รู้สึกว่าถูกบังคับให้รับการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมเพียงทางเดียวมากเกินไป

แต่ในทางกลับกัน การใช้สื่อมวลชนของ จอมพล ป.พิบูลสงคราม เช่น วิทยุกระจายเสียง และหนังสือพิมพ์กลับเป็นไปอย่างเข้มงวดในลักษณะที่ควรต้องรับใช้ "เมืองบน" คือเป็นแหล่งโฆษณาให้ราษฎรนิยมชมชื่นศรัทธา และรู้จัก "ท่านผู้นำ" ผู้มีคุณต่อประชาชน คือตัวจอมพล ป.พิบูลสงคราม และมีการออกพระราชบัญญัติการพิมพ์ กวดขันกับหนังสือพิมพ์มากโดยให้อำนาจแก่รัฐบาลมหาดไทยคือ จอมพล ป. เองอย่างกว้างขวาง ในการควบคุมและพิจารณาบทความขึ้นโทษที่ขัดต่อความสงบเรียบร้อยและศีลธรรมอันดีของประชาชน และมีอำนาจเด็ดขาดตัดสินว่าหนังสือพิมพ์ฉบับไหนจะถูกห้ามดำเนินการต่อไปหรือปิดกิจการ ซึ่งต่างจากวิธีการของ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ทรงให้เสรีภาพหนังสือพิมพ์มาก แม้ว่าจะมีจุดประสงค์อื่นแอบแฝงอยู่ และแม้มีการออกพระราชบัญญัติสมุดเอกสารและสิ่งพิมพ์ แต่ก็ไม่ได้เข้มงวดเท่ากับสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม

ความเข้มงวดกวดขันดังกล่าว ส่งผลให้หนังสือพิมพ์ในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งสองสมัย มีบทบาทหน้าที่เพียงแต่เป็นผู้ให้ข่าวสารและชี้แจงนโยบายของรัฐบาลไปสู่ประชาชนเท่านั้น (40.35% และ 50.76% ตามลำดับ) และถึงแม้ผู้วิจัยจะศึกษาบทบาทหน้าที่การปลูกฝังโน้มน้าวใจ (31.07%) ของหนังสือพิมพ์ในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ครั้งแรกก็ตาม แต่เนื้อหาเหล่านั้น ก็เป็นเพียงแค่บทกลอน หรือคำขวัญ เพื่อสนับสนุนผู้นำประเทศ หรือนโยบายชาตินิยม ตามที่รัฐบาลขอรับรองแกมบังคับเท่านั้น ทำยที่สุดหนังสือพิมพ์ก็มีบทบาทเพียงแต่เป็นผู้แจ้งข่าวสารเช่นเดิม

หนังสือพิมพ์เริ่มมีบทบาทหน้าที่เพิ่มเติมขึ้น ในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่สอง การปกครองประเทศเริ่มเข้าสู่ระบอบการปกครองแบบประชาธิปไตยเต็มรูปแบบมากขึ้น ทำให้หนังสือพิมพ์กล้าแสดงความคิดเห็นโดยไม่ต้องกลัวอิทธิพลจากเบื้องบน บทบาทหน้าที่ในการแสดงความคิดเห็นถือเป็นบทบาทหน้าที่ที่เพิ่มเติมขึ้นมา (คิดเป็น 26.71%)

แต่อย่างไรก็ตาม บทบาทหน้าที่ในการแสดงความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ยังไม่เด่นชัดเท่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หนังสือพิมพ์ในสมัยจอมพล ป. ยังเป็นเพียงผู้แจ้งข่าวสาร และเป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลเท่านั้น แม้จะมีหนังสือพิมพ์บางฉบับกล้าหาญพอที่จะวิพากษ์วิจารณ์ความเห็นและนโยบายต่างๆ ของรัฐบาล แต่ก็ยังเป็นเพียงส่วนน้อย ไม่สามารถส่งให้บทบาทในการแสดงความคิดเห็นมีความเด่นชัดเทียบเท่าในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้แต่อย่างใด

(5) วิธีการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น ทิศทางการนำเสนอเนื้อหาชาตินิยมจะออกมาในทิศทางลบมากที่สุด (44.89%) โดยทิศทางการนำเสนอจะสัมพันธ์กับเทคนิคการนำเสนอ กล่าวคือ เทคนิคการนำเสนอโดยการโจมตีศัตรู เป็นเทคนิคที่ถูกนำมาใช้มากที่สุด (46.84%) การกล่าวถึงศัตรูในแง่ลบ ก็เพื่อให้ประชาชนผู้อ่าน เข้าใจและเชื่อตามที่หนังสือพิมพ์นำเสนอ

แต่ "ศัตรู" ในความหมายของ จีนในสยามวารศัพท์ จะแตกต่างจากหนังสือพิมพ์ร่วมสมัยฉบับอื่นๆ เพราะในขณะที่ ไทย สยามออบเซอร์เวอร์ และกรุงเทพเดลิเมส์ โจมตีศัตรู คือชาวจีนที่เข้ามาแย่งอาชีพคนไทย แต่จีนในสยามวารศัพท์ กลับเข้าข้างชาวจีน และคัดค้านความคิดของหนังสือพิมพ์ฉบับอื่นๆ รวมทั้งเปลี่ยนประเด็นการโจมตีศัตรู ไปเน้นที่ตัวชาวเยอรมันแทน

ส่วนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งสองช่วงนั้น ทิศทางการนำเสนอเนื้อหาชาตินิยมจะออกมาในลักษณะเป็นกลางมากที่สุด (56.88% และ 51.52% ตามลำดับ) โดยนำมาสัมพันธ์กับ เทคนิคการอ้างเหตุผล (38.69%) และการอ้างสถาบันที่มีชื่อเสียง (50.0%) ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า เทคนิคเหล่านี้ส่งผลให้หนังสือพิมพ์นำเสนอเนื้อหาชาตินิยมออกมาในทิศทางเป็นกลาง ไม่ใส่ความเห็นหรือเขียนถึงฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งในลักษณะโจมตี หรือประชดประชันมากเกินไป

ข้อแตกต่างระหว่างวิธีการปลูกฝังในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่หนึ่งและสองที่เห็นได้ชัดคือ ในสมัยจอมพล ป. ครั้งที่หนึ่งนั้น นอกจากการนำเสนออย่างเป็นทางการเป็นกลางแล้ว การนำเสนอในทิศทางบวก (28.88 %) หรือการสนับสนุนผู้นำ ก็เป็นเทคนิคที่ถูกนำมาใช้กันมากด้วย ในขณะที่สมัยจอมพล ป. ครั้งที่สองนั้น หนังสือพิมพ์กลับมีการนำเสนอเนื้อหาในทิศทางลบ (27.48%) รองลงมาจากการเสนออย่างเป็นทางการ การนำเสนอในทิศทางลบนั้น จะออกมาในลักษณะของการโจมตีนโยบายชาตินิยมของรัฐบาล รวมถึงการโจมตีลัทธิคอมมิวนิสต์ด้วย

และเมื่อนำทิศทางการนำเสนอเนื้อหาชาตินิยมของหนังสือพิมพ์ มาอธิบายสัมพันธ์กับประเด็นเรื่องเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ สามารถพบความแตกต่างระหว่างแต่ละรัฐบาลได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพสามารถแสดงความคิดเห็นได้มากกว่า หนังสือพิมพ์ในสมัยนั้น จึงสามารถนำเสนอบทความแสดงความคิดเห็นออกมาในทิศทางลบ โจมตีรัฐบาล หรือต่อว่าต่อขานผู้อื่นที่มีความคิดเห็นไม่ตรงกันได้อย่างเต็มที่

ส่วนในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งสองสมัยนั้น หนังสือพิมพ์ถูกรัฐบาลเข้มงวดกวดขันเป็นอย่างมาก ส่งผลให้เนื้อหาข่าวสารที่นำเสนอออกมาอยู่ในทิศทางเป็นกลางมากที่สุด หนังสือพิมพ์มักเสนอข่าวไปตามที่รัฐบาลนำเสนอ ทำหน้าที่เป็นผู้แจ้งข่าวสารให้รัฐบาลมากกว่า ถึงแม้จะมีการนำเสนอเนื้อหาในทิศทางบวก เช่น การสนับสนุนผู้นำประเทศ หรือนำเสนอเนื้อหาในทิศทางลบ เช่น การวิพากษ์วิจารณ์นโยบายชาตินิยมของรัฐบาล ฯลฯ อยู่บ้าง แต่ก็เพียงส่วนน้อยเท่านั้น

จากการวิเคราะห์ทิศทางการนำเสนอเนื้อหาชาตินิยมของหนังสือพิมพ์ อาจกล่าวได้ว่า หนังสือพิมพ์จะมีความเป็นกลางในการเขียนแสดงความคิดเห็นเฉพาะในเวลาที่ได้รับเสรีภาพเท่านั้น เมื่อหนังสือพิมพ์ได้รับอิสระเสรีภาพเมื่อใด ความเป็นกลางของหนังสือพิมพ์ก็จะหายไปเมื่อนั้น แต่อย่างไรก็ตามการวิเคราะห์นี้ ได้มาจากผลการรวบรวมเนื้อหาหนังสือพิมพ์ในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น หากทำการศึกษาในช่วงเวลาอื่นผลสรุปอาจแตกต่างกันออกไป ทิศทางการนำเสนอกับเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ อาจมิได้มีความสัมพันธ์ในลักษณะดังกล่าวก็เป็นได้

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการในเรื่องของทิศทางการนำเสนอเนื้อหาชาตินิยมของหนังสือพิมพ์ ก็คือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น นักหนังสือพิมพ์ส่วนใหญ่คือนักเขียน นักประพันธ์ มิใช่ นักหนังสือพิมพ์ที่คอยออกหาข่าวมาส่งบรรณาธิการ เนื้อหาของ

หนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงประกอบไปด้วยโฆษณาในหน้าแรก และบทความแสดงความคิดเห็น รวมทั้งบทบรรณาธิการ จดหมายผู้อ่าน ฯลฯ ภายในฉบับเท่านั้น ชาวที่ได้อ่านก็มักเป็นชาวต่างประเทศ หรือชาวที่แปลมาจากโทรเลขเสียเป็นส่วนใหญ่ ลักษณะของหนังสือพิมพ์ดังกล่าวนี้ ส่งผลให้ชาวมีน้อยแต่บทความแสดงความคิดเห็นมีมาก เมื่อเป็นเช่นนี้ทิศทางการนำเสนอของหนังสือพิมพ์ก็ย่อมมีความเป็นกลางน้อยไปด้วยเช่นกัน

จากการจำแนกประเภทเนื้อหาการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในบทที่ 4 พบว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เนื้อหาชาตินิยมที่เป็นบทความมีจำนวนมากที่สุด (42.93%) และประเภทเนื้อหาที่น้อยที่สุดคือ ข่าว (8.90 %)

ส่วนในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่หนึ่งและสองนั้น พบว่า เนื้อหาชาตินิยมถูกนำเสนอในรูปของข่าวมากที่สุด (45.55% และ 51.52 % ตามลำดับ) ที่เป็นเช่นนี้ก็อาจจะเนื่องมาจากเหตุผลสองประการด้วยกัน ประการแรกอาจเป็นเพราะในช่วงเวลาดังกล่าว เริ่มมีนักหนังสือพิมพ์อาชีพมากขึ้น มีการออกหาข่าวและเขียนข่าวลงในหน้าหนึ่งของหนังสือพิมพ์ มีผู้อ่านติดตามอ่านข่าว ฯลฯ ซึ่งส่งผลให้การนำเสนอข่าวมากขึ้น ส่วนอีกประการหนึ่งก็คือ การที่รัฐบาลใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ทำให้มีชาวประชาสัมพันธ์มากขึ้น สาเหตุดังกล่าว อาจเป็นสาเหตุหลักที่ทำให้หนังสือพิมพ์ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม มีการนำเสนอเนื้อหาชาตินิยมออกมาในรูปแบบของข่าวมากที่สุดก็เป็นได้

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น เนื่องจากประเภทเนื้อหาของหนังสือพิมพ์เป็นบทความมากที่สุด ลักษณะดังกล่าวจึงอาจส่งผลให้บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์เป็นไปเพื่อแสดงความคิดเห็นมากที่สุด ส่งผลให้หนังสือพิมพ์มีเสรีภาพมากตามไปด้วย ส่วนในรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น การที่หนังสือพิมพ์ถูกขอร้องแถมบังคับให้ร่วมมือกับรัฐบาลเพื่อทำการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในหมู่ประชาชนอยู่ตลอดเวลา นั้น ทำให้หนังสือพิมพ์เน้นไปในด้านนำเสนอข่าวมากกว่านำเสนอเนื้อหาประเภทอื่น ลักษณะดังกล่าวส่งผลให้บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ในช่วงเวลานี้ กลายเป็นเพียงผู้ชี้แจงนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น เมื่อเป็นเช่นนี้แล้ว หนังสือพิมพ์ก็ย่อมมีทิศทางในการนำเสนอเนื้อหาอย่างเป็นกลาง และเสรีภาพของหนังสือพิมพ์ก็ย่อมลดน้อยลงไปด้วยเช่นเดียวกัน

(6) ความขัดแย้งกันเองระหว่างหนังสือพิมพ์ร่วมสมัย

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น หนังสือพิมพ์ที่ดูจะมีบทบาทสำคัญ และเป็นตัวแทนของหนังสือพิมพ์ในยุคนั้น ได้อย่างเด่นชัดมากที่สุดคือ หนังสือพิมพ์ "ไทย" "สยามออบเซอร์เวอร์" "กรุงเทพเดลิเมต์" และ "จีนในสยามวารศัพท์"

หนังสือพิมพ์ไทย และสยามออบเซอร์เวอร์ (ภาษาไทย) ถือเป็นเวทีสำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ในการที่จะทรงเผยแพร่ และปลูกฝังสำนึกในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ให้บังเกิดในหมู่ราษฎรของพระองค์ ในขณะเดียวกัน หนังสือพิมพ์กรุงเทพเดลิเมต์ และจีนในสยามวารศัพท์ ก็ดูจะเป็นเวทีสำคัญ ของนักหนังสือพิมพ์ฝ่ายค้าน ในการตอบโต้และโจมตี แนวคิดที่นักหนังสือพิมพ์ฝ่ายรัฐบาลนำเสนออยู่เสมอเช่นเดียวกัน

ประเด็นการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ที่มีความขัดแย้งกันเกิดขึ้นได้แก่ ประเด็นการให้ความสำคัญกับสถาบันชาติ กษัตริย์ ระบอบการปกครอง และเศรษฐกิจของประเทศ รวมถึงปัญหาของชนกลุ่มน้อยชาวจีน ที่เกิดเป็นข้อโต้แย้งกันตลอดเวลา จะมีก็แต่ประเด็นความสำคัญของศาสนาเท่านั้นที่ไม่มีใครโต้แย้งถึง ทั้งนี้ก็อาจจะมาจากการที่ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ หากมีผู้ใดโจมตี นอกจากจะไม่มีใครรับฟังหรือเห็นด้วยแล้ว อาจเกิดปัญหาตามมาภายหลังก็เป็นได้

ส่วนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น ความขัดแย้งที่เกิดขึ้นจะแตกต่างจากในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวโดยสิ้นเชิง กล่าวคือ ในสมัยที่จอมพล ป. พิบูลสงครามเป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่หนึ่ง ไม่มีความขัดแย้งระหว่างหนังสือพิมพ์ร่วมสมัยเกิดขึ้นแต่อย่างใด ที่เป็นเช่นนี้เพราะในสมัยดังกล่าว รัฐบาลค่อนข้างปกครองประเทศแบบเผด็จการ มีการตรวจข่าว และออกกฎข้อบังคับลงโทษหากไม่ทำตามนโยบายของรัฐบาล หนังสือพิมพ์ในช่วงนี้ขาดเสรีภาพโดยสิ้นเชิง

เรื่อยมาจนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งที่สอง หนังสือพิมพ์เริ่มมีเสรีภาพมากขึ้น รัฐบาลให้เสรีภาพแก่หนังสือพิมพ์ แต่ในขณะเดียวกันก็ออกหนังสือพิมพ์ที่เป็นกระบอกเสียงให้รัฐบาลด้วย แต่อย่างไรก็ตาม จากการศึกษารวบรวมข้อมูล พบว่า หนังสือพิมพ์ที่เป็นกระบอกเสียงให้รัฐบาลกลับนำเสนอข่าวสนับสนุนผู้นำของตนอย่างเจียมๆ ในขณะที่หนังสือพิมพ์ที่ตั้งตนเป็นฝ่ายค้านของรัฐบาลกลับเกิดความขัดแย้งกันขึ้นเอง ตัวอย่างเช่น กรณีที่เกียรติศักดิ์ และสยามรัฐ ได้แย้งกันในเรื่องประเพณีการแต่งงานไทย เป็นต้น

จากที่กล่าวมาทั้งหมด สามารถสรุปได้ว่า การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว กับในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น มีความแตกต่างที่เห็นได้ชัดคือ แนวคิดที่นำมาปลูกฝังลัทธิชาตินิยม เนื้อหาที่มุ่งเสนอ และวิธีการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ส่วนวัตถุประสงค์ และบทบาทหน้าที่นั้น มีลักษณะความคล้ายคลึงกันอยู่มาก และมีการนำเสนอออกมาในสัดส่วนที่ไม่แตกต่างกันมากนัก

อภิปรายผล

การศึกษาถึง “แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับรัฐบาลในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม” นั้น จะเห็นได้ว่า แม้จะมีการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์เช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกประเทศที่แตกต่างกันไป ก็ส่งผลให้แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมมีความคล้ายคลึงและแตกต่างกันไปด้วย

ในส่วนของความคล้ายคลึงกันนั้น จะเห็นได้ว่าการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวและในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น มีลักษณะที่คล้ายคลึงกันอยู่ไม่น้อย ที่เป็นเช่นนี้ก็เนื่องมาจาก จอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น นำแนวความคิดตลอดจนวิธีการในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมจากพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาใช้นั่นเอง

หลักฐานที่แสดงให้เห็นเด่นชัด ไม่ว่าจะเป็นการจัดตั้งยุวชนทหารที่คล้ายคลึงกับกองเสือป่าในสมัยรัชกาลที่ 6 , การปลูกใจเรื่องชาตินิยมในหมู่ประชาชนด้วยละครรักชาติเช่นเดียวกัน หรือแม้แต่การที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เขียนบทความที่มีเนื้อหาสั่งสอน ปลูกฝังความรักชาติผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์ โดยใช้นามปากกาต่างๆ เช่น แม่สาย ออกไก่อ สามัคคีชัย ฯลฯ ก็ล้วนแล้วแต่เป็นไปในลักษณะเดียวกันกับการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น

ซึ่งการที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม นำแนวคิดของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวมาใช้ในลักษณะต่างๆข้างต้น ก็ถือเป็นการสนับสนุนข้อสันนิษฐานเบื้องต้นที่ว่า “ในทั้งสองรัฐบาลนี้มีการใช้หนังสือพิมพ์ในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมเช่นเดียวกัน” ได้เป็นอย่างดี

แนวคิดการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) กล่าวเอาไว้ว่า ในช่วงที่บ้านเมืองกำลังเผชิญวิกฤติการณ์สำคัญ การใช้สื่อมวลชนในลักษณะของการโฆษณาชวนเชื่อ มักมิให้ได้พบเห็นอยู่บ่อยครั้ง (ลักษณะ สตะเวทิน, 2540)

หากมองตามแนวคิดการโฆษณาชวนเชื่อนี้ จะเห็นได้ว่า บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น จัดได้ว่าเป็นวิกฤติการณ์สำคัญทั้งสิ้น เนื่องมาจากในเวลาดังกล่าว เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองต้องเผชิญกับสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและสอง รวมไปถึงสงครามต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ตามลำดับ ในช่วงเวลานั้น ผู้นำของประเทศ ได้พยายามอย่างยิ่งในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม โดยผ่านทางสื่อมวลชน ซึ่งก็หมายถึงหนังสือพิมพ์นั่นเอง

และเมื่อผู้วิจัยได้นำมาแนวคิดการโฆษณาชวนเชื่อ มาใช้ประมวลเพื่อจัดทำแผนลงรหัสในประเด็นเกี่ยวกับเทคนิคการนำเสนอ ซึ่งหลังจากได้ทำการลงรหัส วิเคราะห์ข้อมูล และอภิปรายผลแล้ว สามารถนำมาอภิปรายเพิ่มเติมในหัวข้อนี้ได้เป็นอย่างดีว่า การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในทั้งสองรัฐบาลนี้มีความคล้ายคลึงกัน ในส่วนของการใช้เทคนิคของการโฆษณาชวนเชื่อมาเป็นพื้นฐานในการนำเสนอเนื้อหาชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์

การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ ในแต่ละสมัยจะมีความแตกต่างกันไป โดยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวเน้นที่ความสัมพันธ์ของแนวคิดชาตินิยม ศาสนา นิยม และกษัตริย์นิยม ส่วนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับเน้นที่ชาตินิยม ผู้นำนิยม ทหารนิยม และวัฒนธรรม ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างแนวคิดดังกล่าวนี้ ผู้ปกครองหรือผู้นำของประเทศในแต่ละสมัยเป็นผู้กำหนด และให้ประชาชนนำไปปฏิบัติตามทั้งสิ้น

ลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับงานวิจัยของ อัจฉราพร กมุทพิสัย (2525) ที่กล่าวสรุปเอาไว้ว่า "ชาตินิยมในประเทศไทย ก็คือ เส้นทางเดินแห่งความรักชาติที่ผู้มาเป็นฝ่ายกำหนดมาโดยตลอด" ซึ่งแนวคิดนี้ถูกนำมาใช้อธิบายถึงการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในแต่ละรัฐบาลได้เป็นอย่างดี

แนวคิดสังคมนิยม (Socialization) กล่าวเอาไว้ว่า ในแต่ละสังคมมีตัวแทนการปลูกฝังอยู่ด้วยกัน 6 กลุ่ม (สุภัทรา สุภาพ, อ่างแล้ว) สื่อมวลชนก็เป็นกลุ่มๆหนึ่งที่มีส่วนในการปลูกฝังทางสังคมแก่มนุษย์ในด้านต่างๆ ตั้งแต่ความคิด ความเชื่อ และแบบของความประพฤติ ดังนั้น การใช้

หนังสือพิมพ์ในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมของทั้งสองรัฐบาล ก็ถือเป็นลักษณะการปลูกฝังตามแนวคิดสังคมนิยมเช่นเดียวกัน

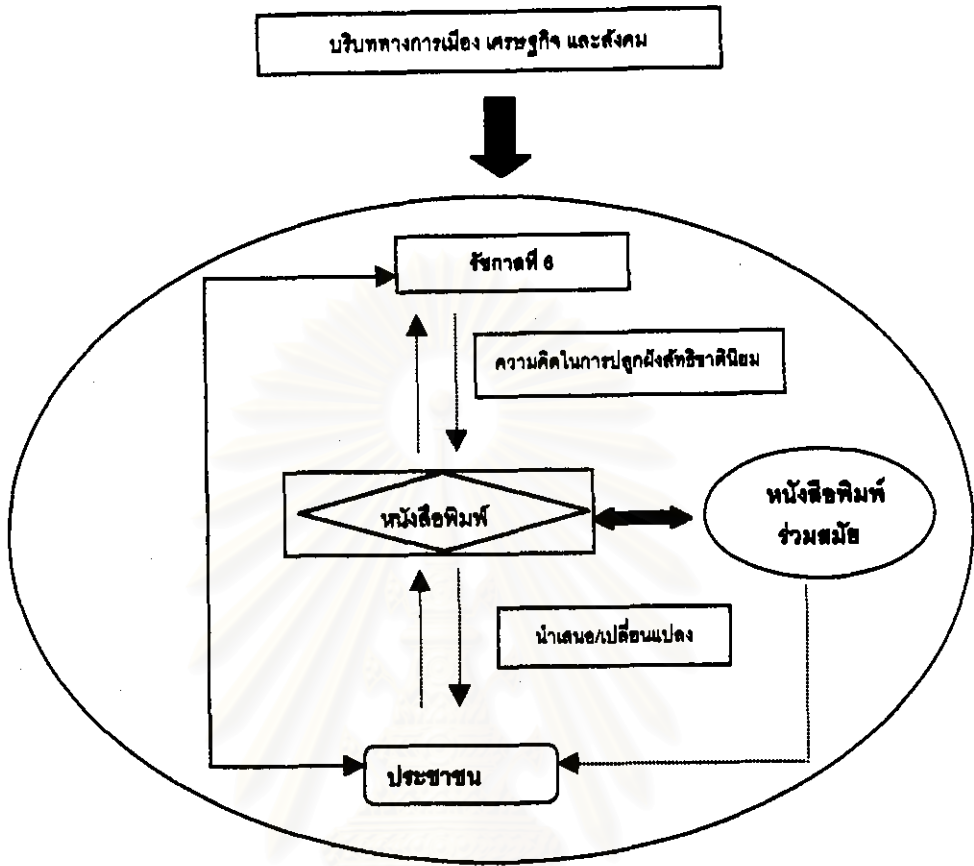
ผู้วิจัยนำเอาแนวคิดเกี่ยวกับสังคมนิยม มาใช้ประมวลความหมายของการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมออกมาได้ว่า การปลูกฝังนั้นเป็นการสั่งสอนทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม เพื่อให้ประชาชนเข้าใจบทบาทและหน้าที่ของตนในสังคม ซึ่งการใช้หนังสือพิมพ์ในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมของรัฐบาลก็ถือเป็นกรปลูกฝังโดยทางอ้อม โดยพยายามนำเสนอเนื้อหาโน้มน้าว ปลูกฝังประชาชนให้เกิดความรักชาติ ออกรบและพลีชีพ รวมทั้งเสียสละเพื่อชาติ เป็นต้น

นอกจากนั้น การปลูกฝังยังเป็นกระบวนการปฏิสัมพันธ์ (interaction) ซึ่งผู้นำของประเทศใช้หนังสือพิมพ์เป็นสื่อในการถ่ายทอดแนวความคิดเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมมาสู่ประชาชน โดยมุ่งหวังให้ประชาชนค่อยๆ ซึมซาบ และเปลี่ยนแปลงความคิด ความเชื่อ และพฤติกรรมไปทีละน้อย โดยไม่รู้สึกรู้ว่าถูกบังคับแต่อย่างใด

แนวคิดดังกล่าวสามารถนำมาใช้อธิบายความแตกต่างระหว่างกรปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในทั้งสองรัฐบาลได้อย่างชัดเจน กล่าวคือ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ได้ทรงทำหน้าที่เสมือนครูที่คอยสอนนักเรียน แต่เปลี่ยนจากการเขียนกระดานในห้องเรียน มาเป็นการเขียนบทความตีพิมพ์ในหนังสือพิมพ์ในลักษณะของผู้นำประเทศที่ต้องการสอนประชาชนแทน

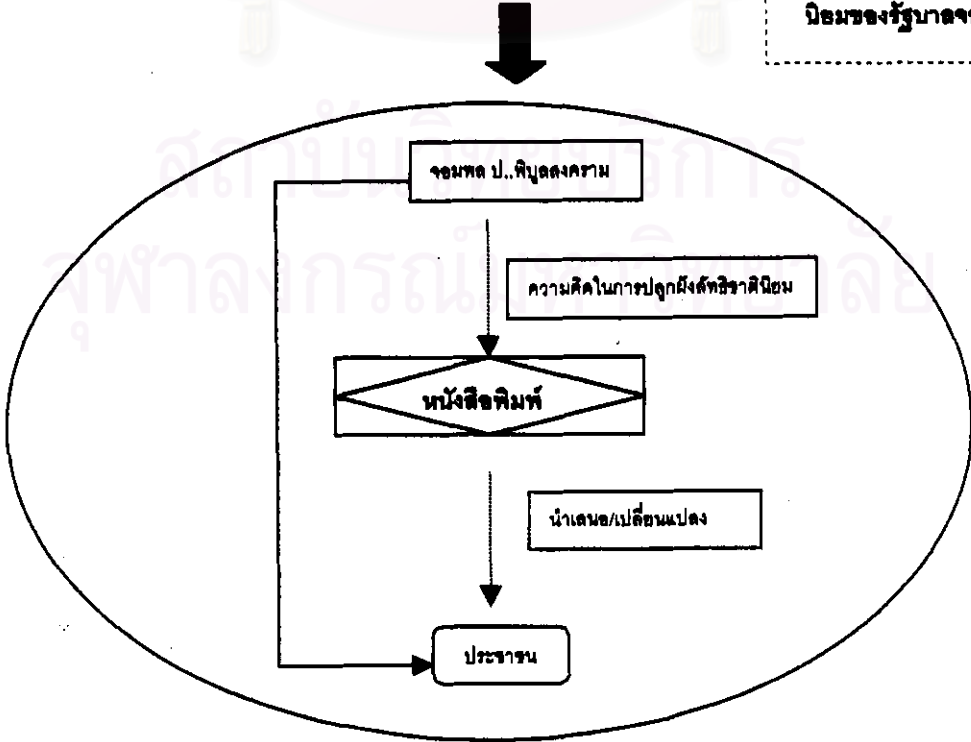
ซึ่งลักษณะการปลูกฝังที่พระองค์เคยใช้นั้น ได้ถูกนำมาใช้ใหม่อีกครั้งในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งจอมพล ป. พิบูลสงคราม กระทำตนเสมือนครูสอนนักเรียน โดยการเขียนบทความลงหนังสือพิมพ์เช่นเดียวกับพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่แตกต่างกันตรงที่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงให้เสรีภาพมากกว่า เมื่อพระองค์นำเสนอบทความใดไป ผู้ที่ไม่เห็นด้วยก็สามารถเขียนบทความโต้ตอบได้ เป็นลักษณะของการปฏิสัมพันธ์กัน ในขณะที่ในสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น ประชาชนรวมทั้งหนังสือพิมพ์มีหน้าที่รับฟังอย่างเดียว ไม่สามารถเสนอความเห็นโต้แย้งใดๆ ได้ หรือแม้จะสามารถแสดงความคิดเห็นได้ ก็เพียงนานๆ ครั้ง หรือเป็นส่วนน้อยเท่านั้น

แผนภาพแสดงแนวทางการปลูกฝังจิตสำนึก
ของรัฐบาลในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระ
มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว

บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม

แผนภาพแสดงแนวทางการปลูกฝังจิตสำนึก
นิยมของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม

จากแผนภาพดังกล่าวข้างต้น แสดงให้เห็นความแตกต่างของการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ผ่านหนังสือพิมพ์ของทั้งสองรัฐบาลโดยนำกรอบแนวคิดเกี่ยวกับสังคมประกิตมาประกอบกับกรอบแนวคิดการสื่อสาร กล่าวคือ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมของพระองค์เป็นไปในลักษณะของการปลูกฝังแบบมีการปฏิสัมพันธ์ ประชาชนและนักหนังสือพิมพ์สามารถเสนอความเห็นโต้แย้งพระองค์ได้โดยที่พระองค์ไม่ทรงโกรธถือโทษหรือเอาความ แต่กลับทรงมองว่าเป็นการดีที่ประชาชนออกมาเสนอความเห็นกันต่อสาธารณชนดีกว่าแอบไปประชุมเสนอความเห็นกันในที่ลับ ซึ่งหากจะมองในแง่กระบวนการสื่อสาร จะเห็นได้ว่าการเสนอเนื้อหาชาตินิยมเป็นไปในลักษณะของการสื่อสารสองทาง มีผู้ส่งสารและผู้รับสารอยู่ในกระบวนการสื่อสาร เพื่อโต้ตอบและเสนอความคิดเห็นผลัดเปลี่ยนกัน โดยการโต้แย้งในลักษณะนี้ หมายรวมถึงการโต้แย้งหรือการเกิดความขัดแย้งกันเองระหว่างหนังสือพิมพ์ร่วมสมัยได้ด้วย

ในขณะที่ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ทั้งสองช่วงนั้น จอมพล ป. พิบูลสงคราม เลือกที่จะทำการปลูกฝังในลักษณะส่งไปสู่อุประชาชนมากกว่าสอน การปลูกฝังเป็นไปในลักษณะบังคับห้ามโต้แย้ง หรือถึงแม้โต้แย้งก็จะมีบทลงโทษหนังสือพิมพ์อยู่เป็นประจำ ดังนั้น การปลูกฝังจึงเป็นไปในลักษณะที่ไม่มีการปฏิสัมพันธ์ และหากมองในแง่ของระบบการสื่อสาร ก็จะได้เห็นว่า เป็นการสื่อสารในลักษณะทางเดียว ไม่มีการโต้กลับจากผู้รับสาร หรืออีกนัยหนึ่ง ผู้ส่งสารก็มีได้ต้องการความเห็นโต้กลับแต่อย่างใด มุ่งหวังเพียงให้ผู้รับสารหรือประชาชนที่ได้อ่านปฏิบัติตามเท่านั้น

จากการวิเคราะห์และรวบรวมเนื้อหาชาตินิยมที่ทำการปลูกฝังผ่านทางหนังสือพิมพ์ ประกอบกับการรวบรวมแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องและศึกษาเอกสารชั้นสองต่างๆ ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ ออกได้เป็น 4 แนวทาง ดังนี้

1. แนวทางการสื่อสาร
2. แนวทางเชิงสัญลักษณ์
3. แนวทางการโฆษณาชวนเชื่อ
4. แนวทางเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์

(1) แนวทางการสื่อสาร

นอกจากแนวทางการสื่อสาร จะสามารถอธิบายรวมกับแนวคิดสังคมประกิตได้แล้ว ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้นำแนวคิดเรื่องระบบการสื่อสารมาอธิบายรวมกับทฤษฎีการสื่อสารมวลชนอีกชั้นตอนหนึ่งด้วย

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น การปกครองประเทศเป็นไปตาม ทฤษฎีอำนาจนิยม แต่ในขณะเดียวกันหนังสือพิมพ์ก็มีเสรีภาพมาก ทำให้ทฤษฎีอิสรภาพนิยมเข้า มามีส่วนในการอธิบายถึงการปกครองในรัชสมัยของพระองค์ด้วย เมื่อทฤษฎีอำนาจนิยมถูกคาน ด้วยทฤษฎีอิสรภาพนิยมในรัชสมัยดังกล่าว ก็ส่งผลให้แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในรัชสมัย ของพระองค์เป็นไปในรูปแบบของการสื่อสารสองทาง (Two Way Communication) กล่าวคือ การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในรัชสมัยของพระองค์ เป็นการปลูกฝังในลักษณะที่ว่า เมื่อผู้นำประเทศ บอกกล่าวให้ประชาชนทำอะไรแล้ว หากประชาชนไม่เห็นด้วยก็มีสิทธิ์โต้แย้งได้ แต่ผู้นำจะเปลี่ยนแปลงไปตามที่ประชาชนโต้แย้งมาหรือไม่นั้น มิได้เป็นประเด็นที่ผู้วิจัยจะกล่าวในที่นี้ เพราะการที่ ประชาชนสามารถโต้แย้งผู้นำกลับไปได้ นั่น ก็ถือว่าได้เข้าสู่กระบวนการสื่อสารแบบสองทางแล้ว

ส่วนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม การปกครองประเทศเป็นไปในลักษณะอำนาจนิยม หรือบางช่วงเวลา ก็ออกมาในรูปแบบของทฤษฎีไซเบอร์คอมมิวนิสต์เลยก็เป็นได้ ดังนั้น แนวทาง การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในสมัยนี้ จึงออกมาในรูปแบบของการสื่อสารทางเดียว (One Way Communication) เมื่อผู้นำบอกกล่าวสิ่งใดไป ประชาชนมีหน้าที่ทำตามเท่านั้น ไม่สามารถโต้แย้ง ได้ หรือถึงแม้โต้แย้งก็มักได้บทลงโทษเสมอ อาจกล่าวได้ว่า การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่าน หนังสือพิมพ์ในช่วงเวลานี้ เป็นการใช้หนังสือพิมพ์เพื่อเป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลเท่านั้น ไม่ได้ ใช้หนังสือพิมพ์ให้เหมาะสมกับลักษณะของหนังสือพิมพ์แต่อย่างใด เพราะนักหนังสือพิมพ์เองก็ไม่สามารถโต้แย้งอะไรได้ ขาดเสรีภาพในช่วงเวลาดังกล่าว หนังสือพิมพ์เป็นเพียงแค่กระดาด ประชาสัมพันธ์ให้รัฐบาลเท่านั้น

(2) แนวทางเชิงสัญลักษณ์

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ปรากฏการสร้างสัญลักษณ์ต่างๆ เพื่อ เป็นศูนย์รวมจิตใจ ความรู้สึกนึกคิด ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความเป็นหมู่เหล่า และเพื่อให้ คนไทยเกิดแรงบันดาลใจให้เกิดความสามัคคี ความเสียสละ และความเป็นพลเมืองดี อันเป็นทาง นำไทยไปสู่ความเจริญทัดเทียมอารยะประเทศ เช่น โปรดเกล้าฯ ให้ประดิษฐ์ธงชาติใหม่ใน ปี พ.ศ. 2460 เป็นธง 3 สี ตามลักษณะธงชาติของนานาชาติที่ใช้อยู่โดยมาก พระราชทานชื่อว่า "ธงไตรรงค์"

หากอธิบายตามทฤษฎีสัญญาแล้ว การใช้สัญลักษณ์ดังกล่าวก็เพื่อเป็นการสร้างความหมายให้เกิดขึ้นในสังคม กล่าวคือ "ธงไตรรงค์" ก็คือ "ตัวหมาย" ส่วน "ความจงรักภักดีในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์" ซึ่งเป็นสถาบันเดิมของสังคม ก็เป็น "ตัวหมายถึง" นั้นเอง

แนวทางเชิงสัญญาสามารถนำมาใช้อธิบายถึงแนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่หนึ่ง (พ.ศ.2481-2487) ได้ชัดเจนมากที่สุด โดยในช่วงเวลาดังกล่าวนั้น การสร้างความหมายโดยใช้สัญลักษณ์เป็นสิ่งที่ถูกนำมาใช้มากที่สุด มีการนำเอาสัญลักษณ์มาใช้ในการสร้างชาติทั้งในด้านความมั่นคงของชาติ ศาสนา และวัฒนธรรม ตัวอย่างเช่น การสร้างอนุสาวรีย์ต่างๆ เพื่อเทิดเกียรติทหาร กษัตริย์ และบรรพบุรุษของชาติที่ได้สร้างวีรกรรมให้กับประเทศชาติ , การยกย่องหญิงไทยว่าเป็นดอกไม้ของชาติ เพื่อให้หญิงไทยเห็นความสำคัญของตนเอง และรณรงค์การแต่งกายให้เหมาะสมตามที่รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ออกกฎหมายเอาไว้, การกำหนดดอกไม้ไว้เป็นสัญลักษณ์แทนพุทธศาสนา รวมไปถึงการกำหนดตัวจอมพล ป.พิบูลสงคราม เอง ให้เป็น "ผู้นำ" เป็นสัญลักษณ์ของการสร้างชาติ ฯลฯ

การสร้างสัญลักษณ์มากมายเหล่านี้ในช่วงสมัยของจอมพล ป. พิบูลสงครามนั้น อาจกล่าวได้ว่า เป็นการพยายามสร้างความหมายของตัวหมาย และตัวหมายถึงต่างๆ ตามทฤษฎีสัญญาวิทยา เพื่อสร้างให้เกิดการจดจำ ความเข้าใจร่วมกันในหมู่ประชาชน โดยการสร้างสัญลักษณ์โดยรวมแล้ว ก็เป็นไปเพื่อการรักษาสถานะเดิมของประเทศ ความเป็นชาตินักรบของไทยเอาไว้ นั่นเอง

(3) แนวทางการโฆษณาชวนเชื่อ

แนวคิดการโฆษณาชวนเชื่อ (Propaganda) กล่าวเอาไว้ว่า ในช่วงที่บ้านเมืองกำลังเผชิญวิกฤตการณ์สำคัญ การใช้สื่อมวลชนในลักษณะของการโฆษณาชวนเชื่อ มักมีให้ได้พบเห็นอยู่บ่อยครั้ง (ลักษณะ สตะเวทิน, 2540)

หากมองตามแนวคิดการโฆษณาชวนเชื่อนี้ จะเห็นได้ว่า บริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ทั้งในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น จัดได้ว่าเป็นวิกฤตการณ์สำคัญทั้งสิ้น เนื่องมาจากในเวลาดังกล่าว เป็นช่วงเวลาที่บ้านเมืองต้องเผชิญกับสงครามโลกครั้งที่หนึ่งและสอง รวมไปถึงสงครามต่อต้านลัทธิ

คอมมิวนิสต์ตามลำดับ ในช่วงเวลานั้น ผู้นำของประเทศ ได้พยายามอย่างยิ่งในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม โดยผ่านทางสื่อมวลชน ซึ่งก็หมายถึงหนังสือพิมพ์นั่นเอง

การใช้เทคนิคต่างๆของการโฆษณาชวนเชื่อเพื่อเป็นแนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมของทั้งสองรัฐบาลนั้นเป็นไปในลักษณะเดียวกัน คือ เป็นการนำมาใช้เพื่อสัมพันธ์กับแนวทางเชิงสัญญาเพื่อที่จะรักษาสถานะเดิม ครอบงำปกครองเดิมของประเทศเอาไว้ ตัวอย่างเช่น เทคนิคการโฆษณาชวนเชื่อแบบโจมตีศัตรู ที่โจมตีลัทธิคอมมิวนิสต์ และเรียกว่าเป็นพวก “แดง” หรือบทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 ที่เรียกชาวจีนว่า “ยิวแห่งบูรพาทิศ” ก็ล้วนแล้วแต่เป็นการสร้างความหมายด้วยตัวหมาย และตัวหมายถึงทั้งสิ้น

จากตัวอย่างดังกล่าว แสดงให้เห็นความสัมพันธ์ระหว่างแนวทางเชิงสัญญาและแนวทางในการโฆษณาชวนเชื่อ เพื่อนำมาใช้เป็นแนวทางในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม เพื่อคงความเป็นชาติไทยไว้ดังเดิมได้อย่างเหมาะสม และเห็นภาพชัดเจนมากที่สุด

(4) แนวทางเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์

อาจกล่าวได้ว่า แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในทั้งสองรัฐบาลนี้ ได้ใช้บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ในลักษณะที่ต่างกัน โดยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น พระองค์ทรงใช้บทบาทในการแสดงความคิดเห็นของหนังสือพิมพ์ มาช่วยเป็นแนวทางหลักในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม กล่าวคือ เมื่อพระองค์เสนอแนวคิดเกี่ยวกับลัทธิชาตินิยมไป ก็ถือเป็นการแสดงความคิดเห็นของพระองค์ผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์ และเมื่อมีผู้แสดงความคิดเห็นผ่านทางหน้าหนังสือพิมพ์มา พระองค์ก็จะตอบกลับความคิดเห็นเหล่านั้นอยู่เสมอ ถือเป็นการแก้ไขความเข้าใจผิดของประชาชนของพระองค์ได้ด้วยเช่นเดียวกัน

ส่วนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม นั้น บทบาทของหนังสือพิมพ์ถูกใช้เพื่อเป็นผู้แจ้งข่าวสารให้กับประชาชนในวงกว้าง ขณะเดียวกันจอมพล ป. ก็ใช้หนังสือพิมพ์เป็นตัวแจ้งข่าวสารและชี้แจงนโยบายของรัฐบาลให้ประชาชนทราบในช่วงที่เกิดภาวะวิกฤติในประเทศด้วย กล่าวคือ รัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้บทบาทหน้าที่ในการแจ้งข่าวสารของหนังสือพิมพ์ ที่สามารถเสนอข่าวสารไปยังประชาชนได้ในวงกว้าง อย่างทั่วถึงและรวดเร็ว มาเป็นแนวทางหลักในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านหนังสือพิมพ์ในสมัยของตน

ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวนั้น หนังสือพิมพ์มีบทบาทหน้าที่ในการแสดงความคิดเห็นมากที่สุด ปรากฏการณ์ดังกล่าวสามารถอธิบายได้ว่า ถึงแม้การปกครองประเทศในสมัยนั้นจะเป็นการปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ซึ่งมีระบบการทำงานของหนังสือพิมพ์ในลักษณะ "อำนาจนิยม" ซึ่งหมายถึงการที่หนังสือพิมพ์จะต้องรับใช้กษัตริย์ ไม่มีสิทธิที่จะวิพากษ์วิจารณ์การปกครองหรือแนวความคิดของกษัตริย์ได้

แต่ด้วยความที่ในยุคของพระองค์ได้ชื่อว่ายุคทองของการหนังสือพิมพ์ ทำให้บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ในลักษณะ "เสรีนิยม" ได้ออกมามีเสนาอูญสายตามผู้อ่านด้วย ซึ่งนั่นก็คือ บทบาทหน้าที่ในการแสดงความคิดเห็น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น

ดังนั้น ในยุคของพระองค์ บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์จึงคาบเกี่ยวอยู่ระหว่าง ทฤษฎีอำนาจนิยม และเสรีนิยม ส่งผลให้หนังสือพิมพ์ในช่วงเวลาดังกล่าวมีเสรีภาพในการทำงานมากกว่าในยุคสมัยอื่นๆ แม้จะไม่ใช่ เสรีภาพเต็มรูปแบบอย่างที่นักหนังสือพิมพ์ ต้องการก็ตาม

ส่วนในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่หนึ่ง นั้น บทบาทหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ออกมาในลักษณะ "อำนาจนิยม" คือ เป็นเพียงผู้ชี้แจงข่าวสารและนโยบายของรัฐบาลเท่านั้น หนังสือพิมพ์ไม่มีเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็นเลยแม้แต่น้อย รัฐบาลใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือในการโฆษณาชวนเชื่อให้กับรัฐบาล ซึ่งในแง่ของการใช้หนังสือพิมพ์เป็นเครื่องมือโฆษณาชวนเชื่อ และเป็นกระบอกเสียงให้รัฐบาลนี้ แทบจะกล่าวได้ว่า การทำหน้าที่ของหนังสือพิมพ์ในยุคนี้ เป็นไปในรูปแบบของทฤษฎีโซเวียตคอมมิวนิสต์ ถึงแม้ว่ารัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะทำการต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์อยู่ก็ตาม

เรื่อยมาจนถึงในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ครั้งที่สอง หนังสือพิมพ์ก็ยังคงอยู่ในทฤษฎีอำนาจนิยม หนังสือพิมพ์ยังมีหน้าที่เพียงแค่นี้ให้ข่าวสารเท่านั้น จนกระทั่งถึงช่วงประมาณปี 2497 เป็นต้นมา รัฐบาลไม่ควบคุมหนังสือพิมพ์มากอย่างเคย หนังสือพิมพ์จึงได้เริ่มเข้าสู่ทฤษฎีเสรีนิยม หนังสือพิมพ์เริ่มมีบทบาทในการแสดงความคิดเห็น และให้ความบันเทิงเข้ามาแทนที่

เมื่อไม่สามารถควบคุมสื่อมวลชนได้อย่างในอดีต รัฐบาลจึงหาทางทานอำนาจกับสื่อมวลชนโดยการเป็นเจ้าของหนังสือพิมพ์ด้วยตนเอง โดยในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงครามนี้ หนังสือพิมพ์ธรรมาธิปัตย์ จัดว่าเป็นกระบอกเสียงของรัฐบาลอย่างชัดเจนที่สุด แต่อย่างไรก็ตาม จากการรวบรวมข้อมูลทั้งหมดก็แสดงให้เห็นว่า โดยท้ายที่สุดแล้ว หนังสือพิมพ์ฝ่ายรัฐบาลก็ไม่มี

อำนาจที่ตกทอด กระแสความคิดเห็นของมวลชนได้แต่อย่างใด และก็ต้องปิดตัวลงไปเป็นที่สุด ซึ่งผลการวิจัยดังกล่าวตรงกับงานวิจัยของ สกล กิจจรีต (2541) ที่กล่าวเอาไว้ว่า "...หนังสือพิมพ์รัฐบาลไม่อาจยังยืนอยู่ในระบอบประชาธิปไตยที่แท้จริงได้ไม่ว่าในสมัยใดก็ตาม..."

ข้อสรุปที่ว่า หนังสือพิมพ์มีบทบาทสำคัญต่อการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในแต่ละสมัยนั้น สามารถนำมาอภิปรายถึงในแง่ของ "พลังอำนาจของสื่อ" ดังที่ ยุค ศรีอาริยะ (2541) ได้กล่าวเอาไว้ว่า "พลังอำนาจที่สำคัญของสื่อ คือพลังในการโฆษณาชวนเชื่อ ซึ่งนำมาสู่การสร้างกระแสสังคม และชี้นำทิศทางของสังคม สังคมจะไปซ้ายหรือขวา รัฐบาลจะดีหรือเลว สื่อคือสถาบันที่ให้คำตอบแก่สังคม" กล่าวอย่างสรุปก็คือ ใครมีอำนาจควบคุมสื่อ ผู้นั้นก็จะกลายเป็นผู้มีอำนาจ สามารถกำหนดทิศทางการดำเนินชีวิต ทัศนคติ ตลอดจนพฤติกรรมของคนในสังคมได้ในที่สุด

ในอดีต ชนชั้นนำ (elite) ผู้ปกครองประเทศ ต่างก็เล็งเห็นความสำคัญของสื่อ จึงพยายามควบคุมสื่อ และใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการปกครองประเทศ เช่นเดียวกับในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว และในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ได้เล็งเห็นความสำคัญของสื่อหนังสือพิมพ์ และดึงเอาหนังสือพิมพ์มาใช้เป็นเครื่องมือในการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านไปสู่ประชาชนในประเทศ เพื่อให้เห็นพ้อง เข้าใจและปฏิบัติตาม

การใช้พลังอำนาจของหนังสือพิมพ์ในการปลูกฝังความรักชาติ หรือลัทธิชาตินิยมนั้น ยังมีให้เห็นต่อมามากหลายสมัย ที่เห็นเด่นชัดก็คือ การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมโดยหันไปให้ความสำคัญต่อสถาบันพระมหากษัตริย์อีกครั้งหนึ่ง ในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ และอีกตัวอย่างคือการที่หนังสือพิมพ์ฝ่ายขวาปลุกระดมให้ประชาชนร่วมกันปราบปรามขบวนการนิสิตนักศึกษา ด้วยข้อกล่าวหาว่า "หมิ่นพระบรมเดชานุภาพ" ในเหตุการณ์ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519 ตัวอย่างดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า การใช้สื่อเพื่อปลุกระดมอุดมการณ์ใดๆก็ตาม ย่อมเห็นผลได้อย่างรวดเร็วและมีประสิทธิภาพเป็นอันมาก

แต่เมื่อนำมาเทียบกับกับในสมัยปัจจุบันนี้ ชนชั้นนำผู้ปกครองประเทศ และสื่อมวลชนนั้น แม้จะยังมีความสัมพันธ์กันอยู่ แต่ระบบอำนาจเกือบจะสวนทางกัน เพราะสื่อได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจการค้า สื่อเริ่มมีเสรีภาพมากขึ้น ประกอบกับการที่โลกเราเริ่มไร้พรมแดน การเกิดขึ้นของสื่อโลก (Global Media) ทำให้สื่อเริ่มมีพลังอำนาจเหนือรัฐมากขึ้นเรื่อยๆ

การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ เพื่อให้ประชาชนรักในชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ หรือการคงไว้ซึ่งชนบทประเพณี วัฒนธรรมดั้งเดิมของประเทศไทย ดังเช่นในอดีตย่อมเป็นไปได้อีกแล้ว เพราะนอกจากสาเหตุเรื่องเสรีภาพของสื่อหรือของหนังสือพิมพ์ที่มีมากยิ่งขึ้น รัฐบาลไม่สามารถมาใช้สื่อเพื่อการโฆษณาชวนเชื่อได้อีกต่อไปแล้ว สาเหตุที่สำคัญอีกประการก็คือ แนวความคิดและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากในอดีต

ในอดีตสถาบันศาสนา ถือเป็นสถาบันที่เป็นหัวใจในการสร้างความเชื่อทางสังคม จะเห็นได้ว่า ไม่ว่าจะเป็นในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ล้วนแล้วแต่นำเอาพุทธศาสนามาเป็นหลักในการกล่าวอ้างอิงควบคู่ไปกับสถาบันชาติ กษัตริย์ วัฒนธรรม ระบอบการปกครอง ฯลฯ

แต่ในปัจจุบัน สื่อมวลชนกลับกลายเป็นสถาบันที่มีอิทธิพลในการสร้างความเชื่อทางสังคม แทนสถาบันศาสนา การรับรู้ของมนุษย์ส่วนใหญ่ล้วนแล้วแต่รับรู้และมองโลกผ่านสื่อ ทำให้สื่อที่มีความหลากหลายมากขึ้น นอกจากรัฐบาลจะไม่สามารถควบคุมได้แล้ว สื่อยังเข้าไปสัมพันธ์โดยตรงกับอารยธรรม หรือวัฒนธรรม จนกลายเป็นสิ่งที่พัฒนาไปคู่กัน แยกจากกันมิได้ วัฒนธรรมในปัจจุบัน จึงกลายเป็นวัฒนธรรมระดับโลก การกินอยู่ การแต่งกาย หรือแม้แต่ภาษา ก็ล้วนแล้วแต่เปลี่ยนแปลงเข้าสู่วัฒนธรรมระดับโลกทั้งสิ้น

ถึงแม้ว่าการปลูกฝังลัทธิชาตินิยม ผ่านสื่อหนังสือพิมพ์ในอดีต จะบรรลุผลสำเร็จในการปลูกฝังให้ประชาชนรู้สึกอีกheimและรักชาติเพียงใดก็ตาม แต่ข้อสรุปที่เห็นเด่นชัดในปัจจุบันก็คือสภาพสังคมในปัจจุบันนี้ การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมเช่นในอดีต ไม่มีทางประสบผลสำเร็จได้เลย

ข้อจำกัดการวิจัย

จากการที่งานวิจัยชิ้นนี้มุ่งที่จะวิเคราะห์เนื้อหาในหนังสือพิมพ์เป็นหลัก แต่ด้วยข้อจำกัดในด้านอายุและความเก่าของเอกสาร ทำให้หนังสือพิมพ์บางฉบับสูญหายไป และบางฉบับก็ชำรุดมากจนไม่สามารถนำมาใช้เก็บข้อมูลได้

ข้อจำกัดเหล่านี้ อาจเป็นสาเหตุ ที่ทำให้ผลการวิเคราะห์เนื้อหาการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในบางประเด็นไม่เป็นไปในทางเดียวกันกับที่เอกสารชั้นสองได้นำเสนอเอาไว้ก่อนหน้านี้แล้ว ตัวอย่างเช่น ในเอกสารชั้นสองระบุเอาไว้ว่า ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรีครั้งแรกนั้น

ให้ความสำคัญกับพุทธศาสนา มาก พอกับชาติ ผู้นำ และวัฒนธรรม (แกมสุข นุ่มนนท์, 2512) แต่เมื่อมาทำการศึกษจากหนังสือพิมพ์แล้ว เนื้อหาที่เกี่ยวกับศาสนาลับมีเป็นส่วนน้อยมากเหมือนกับว่าหนังสือพิมพ์ไม่ได้ให้ความสำคัญแต่อย่างใด

อย่างไรก็ตาม ถึงแม้ว่าจำนวนหนังสือพิมพ์จะมีมากขึ้นกว่าที่ผู้วิจัยได้ทำการรวบรวมได้ในครั้งนี้ แต่ผู้วิจัยก็ยังไม่สามารถตอบได้ทันทีว่า การปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์จะเป็นไปในทางเดียวกันกับประเด็นในเอกสารชั้นสองจริงหรือไม่ และหากว่าเนื้อหาการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมยังไม่เป็นไปในทางเดียวกันอีก ก็เป็นประเด็นที่จะต้องทำการศึกษาต่อไป

ข้อเสนอแนะการวิจัย

- 1) แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมซึ่งผู้วิจัยได้ศึกษาจากเนื้อหาหนังสือพิมพ์ในครั้งนี้นี้ สามารถใช้เป็นต้นแบบในการศึกษาถึงแนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านสื่ออื่นๆได้อีก ไม่ว่าจะเป็นสื่อวิทยุกระจายเสียง หรือจากวรรณกรรม บทกวี บทละคร เป็นต้น ซึ่งอาจให้แง่มุมที่หลากหลายขึ้นได้
- 2) แนวทางการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวกับในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาในครั้งนี้นี้ หากได้มีการเก็บข้อมูลจากสื่อวิทยุกระจายเสียงเพิ่มเติมด้วย เช่น ในดุสิตสมิต ดุสิตสมัย ขอนหวอ ทวีปัญญา ในสมัยรัชกาลที่ 6 และโฆษณาสาร ในสมัยจอมพล ป. เป็นต้น ก็อาจจะทำให้เห็นภาพของการปลูกฝังลัทธิชาตินิยมผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ได้ชัดเจนมากยิ่งขึ้นด้วย
- 3) งานวิจัยชิ้นนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางเบื้องต้นในการศึกษาถึงกระบวนการปลูกฝังแนวคิดชาตินิยมผ่านทางหนังสือพิมพ์ในสมัยอื่นๆได้อีก ไม่ว่าจะเป็นในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่ใช้ลัทธิชาตินิยมในการต่อต้านคอมมิวนิสต์, เหตุการณ์ในสมัย 14 ตุลาคม 2516, เหตุการณ์ "ชาวพิฆาตซ้าย" เมื่อ 6 ตุลาคม 2519 หรือแม้แต่ในรัฐบาลนายธานินทร์ กรัยวิเชียร ที่ส่งเสริมความรักชาติ ต่อต้านคอมมิวนิสต์อย่างรุนแรง ฯลฯ ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นยุคสมัยที่น่าสนใจทำการศึกษาทั้งสิ้น
- 4) งานวิจัยชิ้นนี้ สามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการปลูกฝังอุดมการณ์อื่นๆ ผ่านทางหนังสือพิมพ์ต่อไป